

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra občanské výchovy a filosofie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Výchova ve filosofické reflexi Johna Locka
Education in Philosophical Reflection of John Locke

Marie Filipová

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Naděžda Pelcová, CSc.
Studijní program: Specializace v pedagogice
Studijní obor: Anglický jazyk – Základy společenských věd

2017

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma *Výchova ve filosofické reflexi Johna Locka* vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 20. dubna 2017

.....

podpis

Ráda bych na tomto místě poděkovala paní docentce Naděždě Pelcové, vedoucí mé práce, za její vstřícný přístup, ochotu a trpělivost. Moje poděkování patří také rodině a blízkým přátelům.

ANOTACE

Práce interpretuje výchovu Johna Locka ve filosofické reflexi jeho díla. Pozornost je věnována důležitým aspektům Lockova života, historickému kontextu a samotnému dílu autora s cílem popsat důležité faktory, které podstatným způsobem ovlivnily jeho teorii výchovy. Z filosofického hlediska je práce zaměřena na Lockovu teorii poznání, nauku o idejích a vztah k autoritě. Dále přibližuje koncept společenské smlouvy, občanské společnosti, státní moci, soukromého vlastnictví a náboženskou toleranci. V části práce, která je věnována teorii výchovy, jsou popsány obecné charakteristiky výchovy, vztah mezi rodiči a dětmi, vliv protestantismu, mravní, rozumová a také tělesná a pracovní výchova. Interpretace Lockovy výchovy je prováděna na základě analýzy autorových děl.

KLÍČOVÁ SLOVA

výchova, vzdělání, rozum, morálka, tolerance, svoboda, občanská společnost

ANNOTATION

The thesis deals with the interpretation of John Locke's theory of education in regard to the philosophical reflection on his work. The work concentrates on important aspects of Locke's life, the historical context and Locke's work itself with the aim to describe crucial factors which had an impact on his theory of education. In terms of Locke's philosophy, the focus is put on theory of mind, the concept of innate ideas and authority. The work is concerned with the social contract theory, the civil society, the political power, the right to property and the religious toleration. The part of the thesis which deals with Locke's concept of education describes the main features of Locke's theory, the relationship between parents and children, the influence of Protestantism and the education that relates to virtue, reason, body, mind and work. The interpretation of Locke's theory of education is based on a text analysis.

KEYWORDS

upbringing, education, reason, morality, toleration, liberty, civil society

Obsah

1	Úvod.....	6
2	Život Johna Locka	7
2.1	Vliv životních událostí na výchovu.....	8
3	Politické události v 17. století v Anglii.....	10
4	Anglické školství v 17. století.....	12
4.1	Renesance.....	12
4.2	Reformace	13
4.3	Anglická revoluce	14
5	Filosofické názory Johna Locka	16
5.1	Popírání vrozených idejí	16
5.2	Poznání.....	17
5.3	Autorita	18
5.4	Vliv filozofických názorů na výchovu.....	18
6	Politické názory Johna Locka	21
6.1	Přirozený stav.....	21
6.2	Politická společnost.....	22
6.3	Státní moc.....	22
6.4	Vlastnictví	22
6.5	Vliv politické teorie na výchovu	23
7	Náboženská tolerance	25
7.1	Vliv na výchovu	26
8	Výchova.....	27
8.1	Výchova gentlemana.....	27
8.2	Vztah mezi rodiči a dětmi	28
8.2.1	Rodičovská moc.....	28

8.2.2	Rodičovská výchova	30
8.3	Vliv protestantismu	30
8.4	Potlačování tužeb	31
8.5	Praktičnost.....	32
8.6	Potenciál dítěte	32
8.7	Domácí výchova.....	33
8.8	Výchovné metody	34
8.8.1	Vzbuzení zájmu	34
8.8.2	Jít příkladem	35
8.8.3	Tresty a odměny.....	35
9	Mravní výchova	37
10	Rozumová výchova.....	38
11	Tělesná a pracovní výchova.....	40
12	Závěr	41
13	Seznam použitých informačních zdrojů	43

1 Úvod

Přiznám se, že při výběru tématu práce pro mě nebyla rozhodující samotná postava Johna Locka, ale především kombinace jeho osobnosti s problematikou výchovy. Vždy jsem Locka vnímala především jako významného filosofa a představitele empirismu. Spojitost jeho jména s výchovou, něčím tematicky příhodným pro studenta pedagogického oboru, mě velmi zaujal. Z části také z proto, že jsem si přála, aby moje práce byla zaměřena filosoficky, ale zároveň měla praktický přínos pro práci se studenty.

Na začátku práce jsou stručně popsány důležité okamžiky Lockova života a jejich vliv na pojetí jeho vychovatelské teorie. Poté následuje přiblížení situace v Anglii v období 17. století z hlediska politických událostí a stavu školství. Locke se narodil do dramatické epochy anglické historie. Proto považuji za přínosné pro lepší pochopení jeho učení, seznámit se s událostmi tohoto období a uvést jeho výchovu v kontextu vývoje politického dění a školského systému.

Pro Lockovo učení je charakteristická výrazná provázanost jednotlivých oborů, kterým během svého života věnoval pozornost. Což ovšem analýzu jeho práce nějak neulehčuje, neboť je tak pochopení jeho výchovy podmíněno studiem filozofických, politických a náboženských děl. Na popis historických souvislostí proto navazuje charakteristika vybraných názorů z oblasti Lockovy filosofie, politické teorie a náboženské tolerance.

V části práce, která je věnována výhradně konceptu výchovy, jsem se rozhodla zaměřit pozornost především na obecné principy Lockova učení a budu se snažit přiblížit teorii mravní, tělesné a pracovní výchovy, vzdělání a vztah mezi rodiči a dětmi.

Metodou práce je analýza Lockových textů a jejich následná interpretace v souvislosti s výchovou. Při zpracování budu čerpat z primární literatury, kterou doplním poznatky získanými využitím literatury sekundární. Cílem práce je nalézt v Lockově učení, zkušenostech a historickém kontextu jeho života ty faktory, které se významně podílely na formování jeho teorie, a prezentovat vliv těchto faktorů na samotném konceptu výchovy. Osobně od práce očekávám především získání inspirace pro pedagogickou praxi a detailnější pochopení Lockova díla a jeho významu pro výchovu a pedagogiku.

2 Život Johna Locka

John Locke se narodil v roce 1632 v anglickém Wringtonu do rodiny majitele statku a advokáta. Převážnou část svého života byl Locke vychováván puritánským otcem, od kterého byl zvyklý na přísný a autoritativní přístup.¹

Ve čtrnácti letech začal John Locke navštěvovat Westminsterskou školu, která byla považována za jednu z nejznámějších škol v Anglii. Mimo to, že to bylo místo, kde Locke získal vzdělání, to bylo také silně aristokratické prostředí, ve kterém se Lockova puritánská výchova střetla s anglikánským smýšlením. Ve dvaceti letech nastoupil John Locke na Oxfordskou univerzitu a v roce 1658 zde získal titul magistra.

Na Oxfordu zůstal i po ukončení studia a věnoval se učitelské profesi. Vyučoval řečtinu, rétoriku a později také filozofii. Locke projevoval velký zájem o přírodovědecké studium a obohatil své vzdělání o studium medicíny. Během života navázal přátelství s významnými přírodovědci Robertem Boylem a Isaacem Newtonem.

Post vysokoškolského učitele byl Lockovi v roce 1684 z politických důvodů odejmut. Oficiálně mu bylo členství na Oxfordu odebráno na základě královského nařízení, které směřovalo proti univerzitám. Lockovy názory byly ovšem neslučitelné i s tehdejší oxfordským smýšlením členů univerzity a je otázkou, do jaké míry se o jeho propuštění zasloužila i samotná univerzita.²

Locke se během působení na univerzitě setkal s pozdějším vévodou ze Shaftesbury, Anthony Ashleyem Cooperem, a navázal s ním přátelství, což se ukázalo jako důležitý bod v jeho životě. V roce 1667 se John Locke přestěhoval do Shaftesburyho domu a stal se vychovatelem a doktorem jeho syna.³

Poté, co Locke strávil tři a půl roku ve Francii, se vrátil zpátky do Anglie a sepsal *Dvě pojednání o vládě*, aby podpořil stranu parlamentu proti králi. Publikace se však dílo dočkalo až v roce 1689 a bylo věnováno novému anglickému králi Vilémovi III. a jeho ženě Marii z dynastie Stuartovců.⁴

---

¹ LOCKE, John. *O výchově*. S úvodem Františka Singule. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 30.

² Tamtéž, s. 36.

³ Tamtéž, s. 33.

⁴ Tamtéž, s. 35.

Kvůli nevlídné politické situaci se Locke rozhodl opustit Anglii a v roce 1683 unikl do Nizozemí, kde se seznámil s Vilémem Oranžským. Do Anglie se vrátil až v roce 1689 a ve stejném roce vydal *Dopis o toleranci*, jenž napsal během pobytu v exilu. O rok později publikoval významné filozofické dílo *Esej o lidském chápání*, na kterém pracoval téměř dvacet let. Na rozdíl od *Dvou pojednání o vládě* a *Dopisu o toleranci*, nebyla *Esej* publikována anonymně.

Locke trpěl ke konci života špatným zdravotním stavem, což ho po návratu z Nizozemí přimělo odmítnout pozici diplomata a přijmout méně náročnou funkci rádce.⁵ V roce 1696 se však i přes chatrné zdraví stal komisařem pro obchod. Zemřel v roce 1704.

2.1 Vliv životních událostí na výchovu

Lockova vychovatelská teorie byla silně ovlivněna přísnou výchovou otce, zkušenostmi z Westminterské školy a Oxfordu a v neposlední řadě také přátelstvím s vévodou ze Shaftesbury.

Otec Johna Locka sympatizoval s puritánskými názory, a když bylo Lockovi deset let a vypukla občanská válka, účastnil se boje na straně parlamentu.⁶ Locke autoritativní styl výchovy, se kterou měl zkušenost jako dítě, považoval za ideální. Lockův otec v počátečních fázích výchovy vyžadoval disciplínu a poslušnost. S dospíváním syna svůj striktní přístup postupně omezoval a vybuodoval si s ním přátelský vztah. Předlohou pro autoritativního rodiče, kterého Locke popisuje ve svém spise *O výchově*, mu tak byl s největší pravděpodobností právě jeho vlastní otec.

U svého otce Locke získal inspiraci k tomu, jakým stylem má být výchova vedena. Školská léta potom představovala podnět pro Lockův koncept výchovy především v tom, jaké předměty se má dítě učit a jakých metod k tomu používat. Na výuce Westminsterské školy kritizoval neosobní přístup a nerozvíjení vrozených dispozic.⁷ Z hlediska výuky jazyků nesouhlasil s užíváním gramatické metody a osvojování řečtiny, kterou studoval i na Oxfordu.⁸

---

⁵ Tamtéž, s. 40-41.

⁶ Tamtéž, s. 30.

⁷ Tamtéž, s. 30-31.

⁸ LOCKE, John. *O výchově*. S úvodem Františka Singule. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 30.

Významným mezníkem v životě Johna Locka, který určil jak jeho profesní zaměření, tak politické smýšlení, bylo setkání s Anthonym Ashley-Cooperem, pozdějším vévodou ze Shaftesbury. Ten se stal významným poslancem a na straně Whigů bojoval proti katolickým tendencím krále Karla II.⁹

Shaftesbury odmítal náboženskou uniformitu. Jako kapitalisticky uvažující člověk si velmi dobře uvědomoval, že síla Anglie tkví v její jednotě, a prosazoval proto náboženskou toleranci, která měla Anglii usnadnit cestu k bohatství při koloniální expanzi.¹⁰ Locke působil jako Shaftesburyho rádce a tajemník a dostal se díky němu do vlivného prostředí, jež formovalo jeho politické a náboženské názory. Pro Lockův koncept výchovy byla také důležitá praxe, kterou získal výchovou Shaftesburyho syna.

---

⁹ MAUROIS, André. *Dějiny Anglie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995, s. 290.

¹⁰ LOCKE, John. *O výchově*. S úvodem Františka Singule. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 33-34.

3 Politické události v 17. století v Anglii

John Locke se narodil do jedné z nejdynamičtějších epoch anglické historie. Dramatické události 17. století byly započaty nástupem Stuartovského panovníka Jakuba I. a vyvrcholily Slavnou revolucí v roce 1688. V průběhu necelého století se v Anglii odehrál sled událostí, během něhož vypukla občanská válka, byl popraven král, zanikla monarchie, vznikla republika, která byla nahrazena opět královstvím, a celé období bylo zakončeno revolucí pokládající základy konstituční monarchie.

Z náboženského hlediska šlo během anglické revoluce o konflikt mezi puritány a anglikánskou církví. Puritánští představitelé si dali za cíl „očistit“ anglikánskou církev a důležitou složkou jejich učení bylo prosazování pravdy.¹¹ Z pohledu politického se mluví o sporu mezi parlamentem a králem. V 16. století se parlament za vlády Tudorovců těšil dobrému postavení a při rozhodování ho respektoval Jindřich VIII. i Alžběta I. Na začátku 17. století Dolní sněmovna využila své síly a parlament začal projevovat své ambice.

V roce 1603 na trůn nastoupil skotský král Jakub I., který se snažil navázat na absolutní vládu Alžběty I. Ve svém jednání s protestantským parlamentem však nebyl úspěšný a kvůli neshodám ho v roce 1611 na deset let rozpustil.¹² Stejně špatně jako Jakub I. si ve vztahu k parlamentu počínal i jeho syn Karel I. Ten se ve snaze omezit moc parlamentu rozhodl panovat úplně bez něj. V roce 1640 byl však Karel I. nucen parlament dvakrát svolat (*krátký* a *dlouhý parlament*), protože potřeboval finanční prostředky k boji proti Skotům.

Dlouhý parlament přinutil Karla I. k přijetí zákonů, které omezovaly jeho pravomoc a nařizovaly pravidelné svolávání parlamentu.¹³ I přes tyto opatření se však nepodařilo zkrotit jeho absolutistické tendence a v roce 1640 spor mezi králem a parlamentem přerostl v občanskou válku, která v roce 1648 končí vítězstvím parlamentu a Olivera Cromwella. Karel I. byl v roce 1649 popraven.

Občanskou válkou byl sice ukončen spor s králem, ke střetům však začalo docházet i uvnitř parlamentu, který se rozdělil na dvě křídla: presbyteriány a independenty. Oliver

---

¹¹ MAUROIS, André. *Dějiny Anglie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995, s. 237-238.

¹² Tamtéž, s. 242.

¹³ Tamtéž, s. 258.

Cromwell byl představitelem independentů, kteří prosazovali náboženskou snášlivost a chtěli vyhlášení republiky.

Období republiky začalo v roce 1649 a bylo ukončeno vyhlášením protektorátu v čele s Cromwellem v roce 1653. Nespokojení lidé volali po restauraci monarchie. Když v roce 1648 Cromwell umřel, nebyl nikdo, kdo by protektorát udržel, a v roce 1660 bylo obnoveno království.

Nástupcem popraveného Karla I. byl jeho syn Karel II. Nový král nastolil absolutní vládu a Claredonským kodexem vyloučil z veřejných a církevních funkcí všechny, kteří nebyli věrni anglické církvi.¹⁴ Ke znepokojení parlamentu se Karel II. snažil dostat na trůn svého katolického bratra Jakuba II. To přinutilo ke spolupráci dvě nově vznikající politické strany. První z nich byli Toryové, kteří byli stoupenci anglikánské církve a krále, druhou stranou byli Whigové, aristokraté a obchodníci.¹⁵

V roce 1688 byla Slavnou revolucí ukončena vláda Jakuba II. a do čela konstituční monarchie se dostal Holanďan Vilém III. Oranžský. Vztah mezi králem a parlamentem byl vyřešen podepsáním *Prohlášení práv*, které mu zakazovalo zasahovat do zákonů, a náboženská situace byla upravena *Tolerančním ediktem*, jenž ovšem přisuzoval právo zastávat veřejné funkce pouze anglikánům.¹⁶

Z hlediska publikace Lockova díla má Slavná revoluce zvláštní postavení, neboť jeho práce jsou vydávány převážně po roce 1688. Celkově se koncept Lockovy politické společnosti snaží zabránit vzniku absolutistické monarchie.

---

¹⁴ Tamtéž, s. 285.

¹⁵ Tamtéž, s. 290.

¹⁶ Tamtéž, s. 305-306.

4 Anglické školství v 17. století

John Locke získal vzdělání v prostředí, které bylo silně ovlivněno tehdejšími náboženskými náladami a na jehož vývoji se podepsalo vytváření nových ekonomických vztahů. Sám byl jako student a později učitel na Oxfordu součástí školství, vůči jehož pedagogickým metodám se vymezoval. Jak již bylo řečeno, 17. století se vyznačovalo dramatickým vývojem a změny, které v jeho průběhu nastaly, byly zavedeny i do vzdělávání. Za nejdůležitější faktory, které v Anglii ovlivnily vývoj pedagogiky a školství 17. století, jsou považovány renesance, reformace a anglická revoluce.¹⁷

4.1 Renesance

Renesance nalézala inspiraci v antice a opírá se o učení, které zdůrazňuje rozum, schopnosti a individualismus jedince. Pro renesanční období je typické odtrhnutí od náboženských dogmat a scholastiky, důraz je kladen na vztah člověka a přírody. Vzhlížení k antice přineslo v renesanci rozvoj umění a věd a také zájem o řečtinu. K důležité změně dochází ve vztahu církve a státu. Prosazování autonomie politické moci, které má počátek v renesanci, a její tendence stát se nezávislou na církevní autoritě, vrcholí anglickou revolucí.¹⁸

V rámci školství se renesanční myšlení označuje jako humanismus a přináší významný obrat v oblasti filosofie, která se chce oprostít od scholastického učení a nalézat vlastní pravdy uplatňováním kritiky a zpochybňování.¹⁹ Výchova není asketická a snaží se probudit zájem o tělesnou a estetickou výchovu.²⁰ V tomto směru nacházíme v Lockově výchově podstatný rozdíl. Locke je sice zastánce tělesné aktivity u dítěte i dospělého, na druhou stranu ovšem úplně ignoruje estetickou výchovu.

Anglie zaujala k výchově specifický postoj. Zatímco kontinentální Evropa směřovala svou pozornost na vzdělávání širokých vrstev, Anglie zúžila svůj zájem především na výchovu gentlemana.²¹ John Locke svou teorií výchovy tuto specifickou potvrzuje.

---

¹⁷ LOCKE, John. *O výchově*. S úvodem Františka Singule. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 11.

¹⁸ ŠTVERÁK, Vladimír. *Dějiny pedagogiky I*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 76.

¹⁹ Tamtéž, s. 75-76.

²⁰ Tamtéž, s. 78.

²¹ Tamtéž, s. 81.

Na rozvoji pedagogiky se v období renesance podílel významný myslitel Francis Bacon. Ten se svými poznatky zasloužil o nové pojetí vědy a prosazováním induktivní metody se vymezoval proti scholastickému systému.²² Síla induktivní metody tkví v empirickém základu, neboť člověk přichází k poznání skrze smysly a není při něm zatížen předsudky, které Bacon označuje jako idoly.²³ Při samotné výuce má být podle Bacona zohledňována individualita žáka a k věcem se má přistupovat „od neznámého ke známému, od snadného k nesnadnému, od věci ke slovu.“²⁴ V Lockově výchově se setkáváme jak s empirickým poznáním, tak respektováním individuality studenta.

4.2 Reformace

Ve srovnání s Evropou nacházíme v Anglii opět jednu zvláštnost, neboť reformace zde nebyla výsledkem společenského hnutí, ale samotného panovníka.²⁵ Iniciátorem reformace byl anglický král a představitel dynastie Tudorovců, Jindřich VIII., který vládl v letech 1509 – 1574. Poté, co mu papež odmítl uznat rozvod, rozhodl se Jindřich pro vlastní potřeby vyhlásit samostatnou anglikánskou církev a postavil se do jejího čela.

Anglikánská církev byla nazývána Vysokou církví a její učení bylo inspirováno Janem Kalvínem.²⁶ Z hlediska zahraniční politiky znamenal vznik církve nepřátelské vztahy s Římem a na domácí půdě započal náboženský spor mezi anglikány a katolíky.

Po smrti Jindřicha VIII. byla katolická církev opětovně nastolena Marií Tudorovnou, která je známá především pro krvavé pronásledování protestantů. Určitou jistotu Anglii navrátila až absolutistická vláda královny Alžběty, během níž byla uzákoněna anglikánská církev.²⁷ V období jejího panování podnikala Anglie významné zámořské objevy a stala se námořní velmocí. Mimo to došlo za vlády Alžběty k rozkvětu anglického divadla a literatury. Nejvýznamnějším autorem tohoto období byl William Shakespeare.

Ačkoli se reformovaná Anglie na konci 16. století zdála být na dobré cestě stát se budoucí evropskou velmocí, pro školství nebyly počáteční důsledky reformace vůbec

---

²² Tamtéž, s. 117.

²³ Tamtéž.

²⁴ JŮVA, Vladimír. *Stručné dějiny pedagogiky*. Brno: Paido, 1994, s. 14.

²⁵ ŠTVERÁK, Vladimír. *Dějiny pedagogiky I*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 93.

²⁶ Tamtéž, s. 93.

²⁷ MAUROIS, André. *Dějiny Anglie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995, s. 208.

příznivé. Ničení klášterů a škol zanechalo negativní následky na stavu vzdělání a ve školství došlo k hlubokému úpadku.²⁸

Přesto se však podle toho, co píše André Maurois v *Dějínách Anglie*, nezdá být situace ve školství na konci 16. století tak nepříznivá jako na jeho začátku. Maurois tvrdí, že pro pochopení alžbětinského umění bylo zapotřebí dobrého vzdělání a inteligence lidí byla na vysoké úrovni: „Tehdy žili i v nejmenším venkovském městě muži s vysokým vzděláním.“²⁹ To za vlády Alžběty poskytovaly širším vrstvám převážně bezplatné střední školy (*public schools*), malé školy (*petty schools*), které zprostředkovaly základní vzdělání, a *grammar schools*.³⁰

4.3 Anglická revoluce

Škola v období revoluce sloužila k šíření názorů té vlády, která byla zrovna u moci. Nejdůslednější kontrola ve školách byla zavedena za absolutní vlády Karla I. a v období vlády puritánů.³¹ Karel I. vyžadoval kázeň a loajalitu učitelů a usiloval o náboženskou uniformitu. V otázce náboženské svobody bylo rozhodující období republiky Olivera Cromwella, jehož vláda je spojena s prosazováním náboženské tolerance.³²

Za vlády Karla I. byl vydán Claredonův zákoník, na základě kterého bylo zastávání veřejných a církevních funkcí podmíněno slibem věrnosti anglikánské církvi.³³ Učitelem se nemohl stát nikdo, kdo by se církvi oficiálně nezavázal.

Na konci 17. století se zásadně zhoršilo postavení chudé vrstvy obyvatelstva. Podmínky pro výchovu dětí ze sociálně slabých rodin byly nepříznivé, neboť rodiče byli ve velkém pracovním nasazení a neměli čas věnovat se výchově dětí.³⁴ Reakcí na situaci byly návrhy na zřízení škol pro děti pobízející z chudých poměrů. Příkladem je Lockův návrh o pracovních školách.

---

²⁸ ŠTVERÁK, Vladimír. *Dějiny pedagogiky I*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 83.

²⁹ MAUROIS, André. *Dějiny Anglie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995, s. 227-228.

³⁰ Tamtéž, s. 227-228.

³¹ LOCKE, John. *O výchově*. S úvodem Františka Singule. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 19.

³² MAUROIS, André. *Dějiny Anglie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995, s. 277.

³³ Tamtéž, s. 258.

³⁴ LOCKE, John. *O výchově*. S úvodem Františka Singule. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 29.

Locke během svého působení na místě komisaře pro obchod vydal dokument, ve kterém se vyjádřil k nezaměstnanosti, a jako řešení tohoto problému navrhnul zřízení pracovních škol pro děti sociálně znevýhodněných rodičů.³⁵ Pracovní školy měli spadat pod správu církve a byly vyhrazeny pro děti od tří do čtrnácti let. Cílem výchovy v pracovních školách není na rozdíl o výchovy gentlemana rozvoj potenciálu a zdokonalení ducha, nýbrž snaha vychovat z dětí zbožné a pracující jedince, kteří budou znát své místo ve společnosti.

Úkolem pracovních škol bylo především navyknout děti na práci a naučit je disciplíně, v jejímž nedostatku Locke viděl příčinu nezaměstnanosti.³⁶ K redukci nezaměstnanosti měla zřízením pracovních škol navíc dopomoci i skutečnost, že se rodiče nemuseli starat o nezaopatřené děti a svou energii mohli věnovat zvyšování výkonu v práci.

---

³⁵ Tamtéž, s. 219-222.

³⁶ Tamtéž, s. 40.

5 Filosofické názory Johna Locka

John Locke je jednou z nejvýznamnějších osobností novověké filozofie a je zvykem ho vnímat především jako představitele britského empirismu. Ačkoli je spojitost jeho jména s tímto směrem silně zakořeněná, a některými bývá dokonce považován za otce empirismu, není podle Otakara Kádnera jeho filozofie čistě empiristická a zcela oprostěna od vlivu racionalismu.³⁷

Vzhledem k tomu, že při studiu Lockovy výchovy nelze opomenout vliv jeho filosofických názorů na pedagogické myšlenky, je součástí této práce stručný přehled vybraných Lockových filosofických poznatků, které autor podrobně představil v jednom ze svých nejvýznamnějších děl *Esej o lidském chápání*, a jejich význam pro výchovu.

5.1 Popírání vrozených idejí

Jedním z okruhů, který se v Lockově teorii o výchově odráží nejvýrazněji, je učení o vrozených představách a učení o ideách. John Locke se rozchází s racionalistickým innatismem a staví se do opozice vůči představě vrozených idejí Descarta, jejichž existenci striktně odmítá.³⁸ Popírá názor, že mysl je apriorně vybavena poznatky a tvrdí, že lidské poznání je formováno prostřednictvím idejí, které působí na lidskou mysl skrze smysly. Jediným způsobem, jak získat materiál z vnějšího světa a zakomponovat jej do vlastního intelektu, je zkušenost.

Bez existence vrozených idejí se tedy mysl člověka rodí neposkvrněná a představuje to, čemu říkáme „tabula rasa“.³⁹ Až díky působení idejí se mysl začne naplňovat představami a získává svou podobu. Působením na smyslové orgány se ideje dostávají do mysli a stávají se materiálem, který je přesunut do paměti a posléze také pojmenován. Takto absorbované ideje jsou následně abstrahovány a mění se na obecná jména. Proces abstrakce a tvoření obecných idejí je zvlášť důležitým krokem v procesu poznání. Abstrakce spočívá v porovnání jednotlivých idejí a nacházení podobných a odlišných rysů, na základě kterých je zformována obecná idea.⁴⁰ John Locke se o

---

³⁷ LOCKE, John. *Několik myšlenek o vychování: O studování*. S úvodem Otakara Kádnera. Praha: Dědictví Komenského, 1906, s. 35.

³⁸ RÖD, Wolfgang. *Novověká filozofie*. Praha: Oikoymenh, 2004, s. 39.

³⁹ KASPER, Tomáš a Dana KASPEROVÁ. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada, 2008, 46.

⁴⁰ LOCKE, John. *Esej o lidském chápání*. Praha: Oikoymenh, 2012, s. 162.

schopnosti vytvářet obecné pojmy vyjadřuje jako o vlastnosti, která je vlastní pouze člověku a odlišuje ho tak od zvířat.⁴¹

Locke definuje ideu jako „objekt přemýšlení“ a rozlišuje dva druhy idejí: jednoduché a složené.⁴² Jednoduché ideje představují základ pro naše poznání a nelze je vytvořit ani zničit. Do lidské mysli jsou dodávány dvěma možnými cestami, a to smyslovým vnímáním, nebo z reflexe, která je podmíněna lidskou schopností uvažovat o svých duševních operacích a ideje jsou takto získávány později.⁴³ V mysli neexistuje nic, co by nebylo přijato právě jedním z těchto dvou způsobů. Skládáním a kombinováním jednoduchých idejí vznikají ideje složené.

Přijímání idejí těles, jež nás obklopují, a vtisky, které v mysli tato tělesa zanechávají, nelze odmítnout, vymazat či změnit.⁴⁴ Mysl má při přijímání idejí pasivní postavení a není v její se moci vyhnout objektům, jež na nás působí. Aktivní se stává až v okamžiku, kdy smyslové dojmy přetavuje ve vjemy a abstrakcí vytváří obecné ideje.

Ideám jsou přisuzovány primární a sekundární kvality.⁴⁵ Ideami primárních kvalit jsou tuhost, rozlehlost, tvar a pohyblivost a charakteristickou vlastností je pro ně neoddělitelnost od tělesa. Sekundární kvality jsou „silami k vyvolání různých počitků v nás svými primárními kvalitami“.⁴⁶

5.2 Poznání

„Poznání je vnímáním shody či neshody dvou idejí.“⁴⁷ Locke rozlišuje dva stupně lidského poznání: intuitivní a důkazné.⁴⁸ Stupeň poznání je dán tím, jakou úroveň jistoty přináší. Z tohoto důvodu je intuitivní poznání považováno za dokonalejší, neboť ideje jsou při něm myslí nazírány bezprostředně, respektive přímo, a poskytuje tudíž nejvyšší míru jistoty a nejlepší druh poznání. Důkazné poznání nesrovnává ideje přímo, nýbrž prostřednictvím jiných idejí. Vzhledem k tomu, že vyžaduje asistenci důkazů, nemůže být považováno za bezchybné.

---

⁴¹ Tamtéž, s. 157.

⁴² Tamtéž, s. 95-162.

⁴³ Tamtéž, s. 95-98.

⁴⁴ Tamtéž, s. 109-110.

⁴⁵ Tamtéž, s. 130-131.

⁴⁶ Tamtéž, s. 131.

⁴⁷ Tamtéž, s. 551.

⁴⁸ Tamtéž, s. 554-556.

Lidské poznání není neomezené. V zásadě platí že „nesahá dál než naše ideje“ a „nesahá dál, než kam až můžeme vnímat jejich shodu či neshodu“.⁴⁹ V rámci rozsahu lidského poznání Locke vyjmenovává tři typy vnímání: intuitivní, rozumové a smyslové. Sami sebe vnímáme intuitivně, Boha poznáváme pomocí rozumu a věci kolem nás skrze smysly.

Locke tvrdí, že ačkoli člověk nemá vrozenou představu Boha a nelze ho poznat prostřednictvím smyslového vnímání, přece jenom má všechny předpoklady k dokázání jeho existence, protože ho Bůh vybavil rozumem.⁵⁰ Při poznávání věcí se projevuje Lockův senzualismus. Lze totiž říci, že hranice poznání jsou stanoveny kapacitou smyslového vnímání. Cokoliv, co přesahuje tuto hranici a nemůže být zachyceno skrze smysly, stojí mimo naši možnost poznání.

5.3 Autorita

V Lockově *Eseji o lidském chápání* nalezneme i kritiku autorit. Pro Locka je nepřijatelné, aby se společnost oddávala nekritickému přijímání všeobecných mínění za pravdy a je si vědom neblahých následků, které takto internalizované představy mají ve výchově dítěte. Vrozené principy v Lockově filozofii neexistují a nelze za ně pokládat obecný souhlas, obecně přijatá mínění a za argument pro uznání vrozených idejí nepovažuje Locke ani přijetí nepravdivých principů z pozice autorit.⁵¹

5.4 Vliv filozofických názorů na výchovu

Lockovo odmítnutí vrozených principů se výrazně projevuje v kritice výchovy dětí. Pojem „tabula rasa“ je hodno používat právě v souvislosti s nimi. U nikoho jiného než u dětí není totiž tak evidentní nevinnost mysli a připravenost přijímat rozmanité ideje z vnějšího okolí. Zároveň jsou děti nejvíce náchylné riziku, které hrozí, jsou-li vystavovány nevhodným ideám a názorům společnosti. Úkolem výchovy je předejít takovému nebezpečí.

Není to ovšem jednoduchý úkol, neboť původci nedostatků ve výchově, které mají velmi nepříznivý vliv na vývoj schopnosti poznávání, jsou paradoxně právě ti, kteří se nachází v nejbližším okolí dítěte a kteří své děti nejvíce milují, a kvalitu výchovy by měli

---

⁴⁹ Tamtéž, s. 556.

⁵⁰ Tamtéž, s. 561-562.

⁵¹ Tamtéž, s. 759.

tudíž klást na první místo.⁵² Správná výchova je navíc ještě ztížena skutečností, že vlivy tohoto okolí jsou permanentní a vzhledem k tomu, že pocházejí z prostředí, se kterým je dítě v nejdůvěrnějším kontaktu, bude je automaticky považovat za validní a správné.

Když přijde dítě do věku, kdy začne zkoumat svoji mysl a uvědomí si výskyt představ v mysli obsažených, bude za původ jejich existence považovat Boha a přírodu, a nikoli učitelskou činnost, neboť je vyloučeno, aby si dospělý člověk pamatoval přijímání idejí z dětství.⁵³ Výsledkem tak je, že lidé s úctou podrobují nesmyslným názorům a vštěpováním špatných principů si formulují mylné uvažování o pravdě a nepravdě. V neposlední řadě chybí takto vychovanému člověku tendence podrobovat věci kritickému myšlení, neboť nikdo nebude pochybovat o vlastních přesvědčeních a nebude natolik pošetilý, aby začal zpochybňovat obecně přijímané pravdy.

Bylo by však chybné domnívat se, že odmítnutím vrozených idejí Locke odmítá zároveň i vrozené dispozice. Locke připouští existenci vrozených vloh a individuálních rozdílů.⁵⁴ Zároveň dodává, jak podstatné je být si vědom vlastních schopností pro úspěšný život. „Vědomost o našich schopnostech je lékem proti skepsi a nečinnosti.“⁵⁵

Celkově vzato si Locke svými filozofickými názory připravil ideální podmínky pro vlastní teorii výchovy a formování osobnosti. Možná se to bude zdát jako přehnané tvrzení, ale podle mého názoru lze říci, že pod správným vedením a s přihlédnutím na vrozené dispozice je člověk díky neexistenci vrozených idejí schopný naučit se v podstatě cokoliv. Domnívám se, že právě z tohoto důvodu přikládá Locke výchově tak velký význam. Není divu, že je výchova důležitá pro blaho společnosti, když si díky ní může vychovat jedince, kteří budou odpovídat jejím představám. Pojetí člověka jako „tabula rasa“ dává prostor rodičům k formování rozumu dítěte a vystavování ho takovým idejím, které považují za důležité. Což vysvětluje, proč Locke klade důraz na to, aby bylo dítě vychováváno ve správné společnosti, tzn. na domácí půdě, kde mu mohou rodiče a vychovatelé jít správným příkladem a ochránit ho od vlivu běžného školského prostředí.

---

⁵² Tamtéž, s. 752.

⁵³ Tamtéž, s. 752.

⁵⁴ LOCKE, John. *O výchově*. S úvodem Františka Singule. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 111-112.

⁵⁵ Tamtéž, s. 30.

Předpokládám, že Lockovo zaujetí vůči autoritám vyplývá z jeho puritánského smýšlení. Je důležité povšimnout si, že Locke nechce, aby se lidé spoléhali na dogmatická tvrzení, a schopnost poznat pravdu vkládá do jejich moci.

6 Politické názory Johna Locka

6.1 Přirozený stav

„Je to stav dokonalé svobody řídit svá jednání a nakládat se svým majetkem a se svými osobami, jak považují za vhodné, v mezích přirozeného zákona, aniž žádají povolení nebo závisí na vůli kohokoli jiného. Je to také stav rovnosti, v němž všechna moc a pravomoc je vzájemná, aniž jeden má více než druhý.“⁵⁶ Z Lockovy definice tedy vyplývá, že každý člověk má v přirozeném stavu veškeré právo na svobodu a rovnost. Právo na svobodu ovšem není bezmezné a na své hranice naráží v případě, že by člověk chtěl zabít sebe nebo druhé.⁵⁷

V přirozeném stavu funguje přirozený zákon, který Locke přirovnává k rozumu a vkládá jej do rukou lidí.⁵⁸ Člověk se má podílet na udržování přirozeného stavu a zabránit čemukoli, co by mělo narušit svobodu, rovnost a ohrozit bezpečnost společnosti.

Jedná-li někdo nerozumně a poruší přirozený zákon, dochází k uplatnění dvou trestů: potrestání zločinu, na němž se může účastnit v podstatě kdokoli, a vymáhání náhrady, na které má právo pouze poškozená strana.⁵⁹

Vzhledem k tomu, že přirozený stav dovoluje lidem být soudci ve své vlastní věci, souhlasí Locke s ustanovením vlády, které by trestání viníků prováděla spravedlivě a v mezích zákona, a porušování zákona by tak bylo trestáno jen v takové v míře, které by odpovídalo vážnosti poškození.⁶⁰ Vládou ovšem nemůže být absolutistický monarcha, neboť je podle Locka sám ve stavu přirozenosti, a tím i soudcem ve vlastní věci.⁶¹

Řešení spočívá ve vytvoření společenské smlouvy, na základě které se lidi sloučí v politické těleso, v němž jsou ve prospěch společnosti zbaveni práva být sami sobě soudcem a soudcovské pravomoci přechází do správy jiných orgánů.⁶²

---

⁵⁶ LOCKE, John. *Druhé pojednání o vládě*. Praha: Svoboda, 1992, s. 30.

⁵⁷ Tamtéž, s. 36.

⁵⁸ Tamtéž, s. 32.

⁵⁹ LOCKE, John. *Druhé pojednání o vládě*. Praha: Svoboda, 1992, s. 34.

⁶⁰ Tamtéž, s. 36.

⁶¹ Tamtéž, s. 70.

⁶² RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie*. Praha: Oikoyemenh, 2004, s. 71-72.

6.2 Politická společnost

Tam, kde končí přirozený zákon, začíná politická, respektive občanská společnost, jejíž vytvoření je založeno na principu společenské smlouvy. Lidé se dobrovolně vzdávají svého přirozeného stavu a vyměňují jej za dobro a bezpečnost společnosti. V takto utvořeném společenství jsou veřejná rozhodnutí výsledkem většinové názoru a stávají se závazná pro všechny členy společnosti.

Podle Locka je hlavním důvodem toho, proč se lidé ochotně vzdávají přirozeného stavu a podrobují se zákonům společnosti, garantovaná ochrana vlastnictví, tzn. zachování života, svobod a statků.⁶³

6.3 Státní moc

John Locke rozlišuje dva druhy státní moci, zákonnou a výkonnou, přičemž zákonodárná moc je považována nejvyšší.⁶⁴ Lidé se opuštěním přirozeného stavu vzdávají své výkonné moci a veškerou důvěrou vkládají do legislativy. Jejím úkolem je disponovat mocí svěřenou občany takovým způsobem, aby svou činností naplňovala jejich dobro a blaho a zabezpečovala jejich vlastnictví. Zákonodárná moc nesmí zneužívat svých pravomocí, tj. nesmí porušovat přirozené právo, vládnout prostřednictvím příležitostných nařízení, zcizit majetek občanů a přenést svou legislativní pravomoc na někoho jiného.⁶⁵ V případě, že by legislativa zneužívala důvěry, která jí byla dána společností, a porušovala by společenskou smlouvu, občané mají plné právo ji rozpustit nebo nahradit jinou.

Zákonodárná moc také přestává plnit svůj účel, jestliže se snaží nastolit absolutní monarchii. Wolfgang Röd se v souvislosti s Lockovým názorem na absolutní monarchii vyjadřuje: „Zde se jasně ukazuje tehdejší aktuální politické vyústění: jde o ospravedlnění násilného svržení absolutismu, k němuž mělo dojít za „slavné revoluce“.“⁶⁶

6.4 Vlastnictví

Locke začíná svou obhajobu soukromého vlastnictví, která se hodila tehdejší kapitalisticky smýšlející části společnosti, konstatováním faktu, že země byla lidem darována Bohem a je v jejich společném vlastnictví: „Země a vše, co je na ní, je dáno

---

⁶³ Tamtéž, s. 102.

⁶⁴ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie*. Praha: Oikoymenh, 2004, s. 73.

⁶⁵ LOCKE, John. *Druhé pojednání o vládě*. Praha: Svoboda, 1992, s. 108-114.

⁶⁶ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie*. Praha: Oikoymenh, 2004, s. 73.

lidem společně na udržování a pohodlí jejich existence.“⁶⁷ Počátky soukromého vlastnictví jsou v Lockově teorii stavěny do souvislosti s prací člověka. Locke dává člověku do vlastnictví vlastní „osobu“ a společně s ní i to, co získá svou prací.⁶⁸

Vše, co člověk vyjme ze společného majetku lidí, mu má být přisuzováno jako vlastní, neboť to svou prací obohacuje o určitou kvalitu. Z obstarávání země má navíc podle Locka užitek celá společnost, čímž je v podstatě ospravedlněno její podmaňování.⁶⁹

V rané fázi Lockovy teorie soukromého vlastnictví ještě neexistuje akumulace majetku. Množství přivlastněných věcí je podřízeno potřebám člověka a nemůže přesáhnout míru toho, co člověk skutečně spotřebuje. Zvětšování majetku bez ohledu na velikost potřeb spojuje Locke se vznikem peněz.⁷⁰ V soukromém vlastnictví míra peněz určuje možnosti zvětšování majetku.

6.5 Vliv politické teorie na výchovu

Locke v souvislosti s podmínkami umožňujícím vznik politické společnosti tvrdí, že dítě se nerodí do závislosti na nějaké vládě, ale do podřízeného stavu vůči svému otci. Dospělý člověk podle něj není předem určen k poddanství v daném společenském systému, ale na základě svobodného rozhodnutí si sám zvolí, které politické vlády se stane součástí.⁷¹

Nahlédneme-li do Lockovy výchovy, zjistíme, že svoboda zde hraje důležitou roli. Gentleman se v dospělosti zbavuje otcovského autoritativního dohledu a v okamžiku, kdy je schopný jednat rozumně, již není zapotřebí výchovy a z mladého muže se stává svobodný člověk. Ukončením výchovy se tedy předpokládá, že je mladý muž vybaven dostatečnými schopnostmi na to, aby se dokázal svobodně rozhodnout pro správnou formu vlády.

Gentleman musí být na prvním místě dobrý občan. John Locke ve spisu *O výchově* píše: „Považuji za neodkladnou povinnost každého, aby udělal pro svou zem vše, co může. A nevím, čím se liší od svého dobytka, kdo neuznává tento názor.“⁷² Lockova výchova má

---

⁶⁷ LOCKE, John. *Druhé pojednání o vládě*. Praha: Svoboda, 1992, s. 44.

⁶⁸ Tamtéž, s. 45.

⁶⁹ Tamtéž, s. 50.

⁷⁰ Tamtéž, s. 57.

⁷¹ Tamtéž, s. 99.

⁷² Tamtéž, s. 75.

být v rámci občanské společnosti odpovědí na to, „jak zajistit stabilitu a občanský pořádek, jak zajistit trvání demokraticky spravované země a demokratickou dělbu moci oproti snahám o totalizující uchopení moci, zejména ze strany absolutistického panovníka – monarchy, který odmítal respektovat omezení své moci parlamentem.“⁷³

Pro chod občanské společnosti a zachování míru je důležité, aby člověk respektoval její demokratický princip a podřídil se názoru většiny. Stabilita a jednota společnosti přináší sílu, která umožňuje ekonomický rozvoj a prosperitu. To podle mě vysvětluje, proč Lockova výchova nutí děti odmalička potlačovat své touhy, učí je soucitu, štedrosti a rozumnosti. Horlivý člověk, který není schopný udržet své vášně pod kontrolou a má tendenci prosazovat své mocenské zájmy na úkor ostatních, bude stěží respektovat přání většiny.

Občanská společnost přináší větší pravděpodobnost toho, že se stát podaří udržet v míru. Lidé se pro blaho společnosti vzdávají své výkonné moci, nejsou však tímto krokem odsouzeni ke slepému respektování zákonodárce, neboť mají právo kdykoli svrhnout panovníka, který by zneužíval svého postavení. Lockova teorie také ospravedlňuje soukromé vlastnictví a garantujeme nad ním ochranu. Občanská společnost se sice rozhoduje a vystupuje jako celek, zároveň však respektuje jednotlivce. Zachováním individuality a nároku na soukromé vlastnictví je zpřístupněna cesta liberálnímu ekonomickému systému, pro který Locke vychovává pracující jedince a podporuje v nich podnikavého ducha.

---

⁷³KASPER, Tomáš a Dana KASPEROVÁ. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada, 2008, s. 41

7 Náboženská tolerance

John Locke v *Dopise o toleranci* vyjadřuje názory, které se objevují i v jeho díle *Druhé pojednání o vládě*. Své náboženské učení popisuje v souladu s politickou teorií a navazuje na hlavní funkci občanské společnosti, a sice zajišťování veřejného blaha.

Staví-li určitá církev své náboženské učení nad ostatní a snaží se ho prosadit násilným způsobem, nemůže být dle Lockovy teorie považována za správnou, neboť „hlavní charakteristický znak pravé církve“ je náboženská tolerance.⁷⁴ Agresivní církev není při šíření názorů motivována milosrdenstvím a shovívavostí, ale touhou po moci.⁷⁵ Snášenlivost vůči ostatním náboženstvím staví církve na stejnou úroveň a brání tomu, aby se některá z nich stala dominantní. Není zakázáno, aby panovník preferoval určité náboženství. Platí ovšem podmínka, že z něj nemůže učinit náboženství státní a nadřazené ostatním.

Podle Locka je pro udržení míru ve společnosti zapotřebí oddělit státní a církevní moci, čímž má být zamezeno k zásahům státu do církve a naopak.⁷⁶ Na rozdíl od občanské společnosti nejsou náplní církve pozemské záležitosti. Lidé se k církvi obrací v záležitostech duchovního života a spásy. Každá církev je řízena vlastními zákony, které jsou závazné pouze pro ni a nespádají pod pravomoc státu, a má právo vyloučit svého člena. Díky separaci státní a církevní moci se však exkomunikací nemění nic na postavení člověka v rámci občanské společnosti. Podíl na veřejném blahu není vázán na víru a občanská práva přichází pouze ten, kdo se proviní protizákonným jednáním. Zásah státu do chodu církve je povolen pouze v případě, že církev svými zákony ohrožuje blaho společnosti.

Náboženské vyznání je čistě osobní záležitostí. Což je taky důvod, proč násilné donucování k určité víře nemůže být nikdy úspěšné. I kdyby snad člověk svou víru pro uspokojení státu oficiálně změnil, nemůže změnit vlastní přesvědčení. Nucená víra je v rozporu s lidským svědomím a nemůže přinést spásu: „Cesta, kterou nastoupím proti svému svědomí, mě nikdy nepřivede do příbytku blažených.“⁷⁷

---

⁷⁴ LOCKE, John. *Dopis o toleranci*. Brno: Atlantis, 2000, s. 43.

⁷⁵ Tamtéž, s. 44.

⁷⁶ Tamtéž, s. 47.

⁷⁷ Tamtéž, s. 64.

Ani Lockova tolerance ovšem nezaručuje snášenlivost vůči všem náboženstvím, protože se nevztahuje na ateisty a katolíky. Ateisti jako nevěřící nejsou zavázáni úmluvám společnosti a svým bezbožným postojem v podstatě vyjadřují neúctu vůči náboženství obecně, čímž si sami toleranci nemůžou zasloužit.⁷⁸ Katolíkům je vytýkáno, že se nepodřizují vlastnímu svědomí a spoléhají na papežskou autoritu.⁷⁹

7.1 Vliv na výchovu

Náboženská tolerance se promítá i do teorie výchovy. Locke byl sice při formulaci svých pedagogických názorů pod vlivem puritánské výchovy, přesto se však ve spise *O výchově* nesnaží explicitně propagovat určitý druh náboženského učení. K náboženství a Bohu se vyjadřuje v podstatě jenom v souvislosti s ušlechtilostí.

Nezdá se, že by si Locke přál, aby se dítě utápělo v dogmatických názorech, to by bylo koneckonců i v rozporu s tím, co již bylo v rámci této práce napsáno o autoritě. O tom, že by dítěti měl být dán prostor k utvoření vlastního názoru, svědčí i fakt, že v Lockově učení o náboženství nacházíme významnou analogii k jeho politické teorii. Tak, jako se občan nerodí poddaný vládě, nerodí se člověk ani do poddanství víry. Rozhodnutí pro formu určitou vlády, stejně jako víry, je svobodné a dobrovolné.⁸⁰

Důležitým aspektem Lockovy náboženské tolerance je totiž pojetí víry jako něčeho niterného a soukromého. Locke zde opět přenechává iniciativu jednotlivcům a nechává je rozhodovat se na základě vlastního svědomí. Schopnost samostatného rozhodování a jednání je podporováno individuální výchovou, při níž je respektována osobitost jedince a která povzbuzuje k vyjadřování vlastního názoru.

---

⁷⁸ Tamtéž, s. 82.

⁷⁹ Tamtéž, s. 16.

⁸⁰ Tamtéž, s. 50.

8 Výchova

Z prací Johna Locka jasně vyplývá, že výchova má podle něj výsadní postavení v životě člověka a její obstarávání spadá pod blaho dítěte, které jsou mu rodiče povinni dopřát. Locke ve svém spise *O výchově* píše: „Myslím, že mohu říci, že se všech lidí, se kterými se setkáváme, devět desetin se stalo tím, čím jsou – dobrými nebo špatnými, prospěšnými nebo neužitečnými – svou výchovou. Ta vytváří ony velké rozdíly mezi lidmi.“⁸¹ Z toho, co Locke ve spise uvádí, lze vyvodit, že skutečně věří v sílu výchovy a odvozuje od ní kvalitu lidského charakteru a úspěšnost člověka.

Výchova však není významná pouze pro plnohodnotný život jednotlivců, ale odráží se také na stavu a prosperitě společnosti. Locke věří, že budoucnost společnosti je v rukou gentlemanů.⁸² Jeho výchovná teorie měla poskytovat odpověď na tehdejší politické otázky a podílet se na udržení občanské společnosti. Locke chce výchovou získat občana, který na první místo klade dobro a blaho společnosti, vlastní zájmy považuje za druhořadé a respektuje rozhodnutí většiny.⁸³

8.1 Výchova gentlemana

Lockova teorie o výchově byla sestavena pro určitou skupinu společnosti. Locke do své teorie nezahrnuje dívky a směřuje ji výhradně na syny šlechticů. V Lockově zájmu nebyla výchova nižších stavů, nýbrž výchova dětí, jejichž postavení sám považoval za důležité pro budoucnost Anglie. V rozhodnutí věnovat svou teorii určité společenské vrstvě se projevuje Lockovo vlastní ekonomické a politické smýšlení.

Spis *O výchově* je ve své podstatě manuálem pro rodiče, který poskytuje rady pro úspěšnou výchovu mladých gentlemanů „Neboť budou-li lidé tohoto postavení výchovou správně zformováni, uvedou jednou rychle do pořádku všechno ostatní.“⁸⁴

---

⁸¹ LOCKE, John. *O výchově*. S úvodem Františka Singule. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 78.

⁸² Tamtéž, s. 77.

⁸³ KASPER, Tomáš a Dana KASPEROVÁ. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada, 2008, s. 41.

⁸⁴ LOCKE, John. *O výchově*. S úvodem Františka Singule. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 77.

8.2 Vztah mez rodiči a dětmi

8.2.1 Rodičovská moc

Ve *Druhém pojednání o vládě* se Locke vyjadřuje o moci, kterou mají rodiče nad svými dětmi. Vychází z předpokladu, že děti nepřicházejí do rovnocenného vztahu a jsou závislé na rodičích.⁸⁵ Rodí se ve stavu, kdy ještě nemají svůj vlastní rozum, kterému by podřizovaly svou vůli, a musí se podřítit vůli dospělého – rodiče. „Moc, jež rodiče mají nad svými dětmi, pochází z oné povinnosti, jež na nich spočívá, totiž pečovat o své potomstvo za nedokonalého stavu dětství. Vzdělávat ducha a řídit jednání jejich ještě nevědomé nezletilosti, až rozum zaujme své místo a ulehčí jim tuto námahu.“⁸⁶

Rodiče mohou svou moc nad dětmi uplatňovat pouze dočasně. Je i v jejich zájmu, aby se dítě naučilo ovládat svou vůli a vymanilo ze stavu podřízenosti. „Pouta této podřízenosti jsou jako plenky, do nichž jsou zabaleni a jimiž jsou chráněni ve slabosti svého dětství. Jak dorůstají, věk a rozum je uvolňují, až posléze docela odpadají a ponechávají člověka vlastnímu svobodnému rozhodování.“⁸⁷ Člověk, jenž je v dospělosti schopen řídit své jednání v mezích zákona, není pouze zralý na to, aby se dostal z područí svých rodičů, ale je také vizitkou jejich správné výchovy.

Podle Johna Locka by na konci výchovy měl stát svobodný člověk⁸⁸. Svoboda je vázaná na zákon rozumu a spočívá v jednání, při kterém člověk koná vše, co není v rozporu se zákonem a co zákon nařizuje, aniž by ho k tomu musel kdokoli nutit.⁸⁹ Úkolem výchovy je vštěpovat dítěti principy zákona a naučit ho podrobovat si vlastní vůli a jednat rozumně. Z tohoto důvodu je za úspěšné ukončení výchovy považováno nabytí vlastního rozumu a zároveň ztráta dětské podřízenosti.

Vztah rodičů a dítěte je založen na povinnosti a úctě. Rodiče jsou povinni udělat maximum pro to, aby bylo o jejich děti dobře postaráno. Povinností dětí je oplácet rodičům veškerou jejich péčí láskou a úctou.⁹⁰ Ani vymanění se ze stavu podřízenosti je

---

⁸⁵ LOCKE, John. *Druhé pojednání o vládě*. Praha: Svoboda, 1992, s. 60.

⁸⁶ Tamtéž, s. 165.

⁸⁷ Tamtéž, s. 164.

⁸⁸ Tamtéž, s. 66.

⁸⁹ Tamtéž, s. 61.

⁹⁰ LOCKE, John. *Druhé pojednání o vládě*. Praha: Svoboda, 1992, s. 67.

nezbavuje povinnosti poskytovat rodičům náležitý respekt. Děti mají prokazovat vděčnost za výchovu a vzdělání, jež se jim dostalo, a být svým rodičům oporou.

Na Lockově pojetí rodičovské moci je pozoruhodné, že oběma rodičům připisuje stejná práva.⁹¹ Je podle něj mylné domnívat se, že moc nad dítětem náleží pouze otci. Vyrovnané postavení matky vůči otci je určeno v podstatě biologicky, neboť vyplývá ze skutečnosti, že k přivedení dítěte na svět je zapotřebí obou rodičů.

Locke uvádí v souvislosti s panovnickou mocí důvod, proč je v zájmu některých vládců, aby lidé vnímali rodičovskou moc jako čistě otcovskou. Přípuštění rovnoprávnosti matky, by totiž mělo negativní důsledky na udržení monarchie, neboť by ovlivnilo vnímání panovnické moci. Locke se domnívá, že kdyby byla matce přiznána stejná práva jako otci, lidé by začali pochybovat o tom, že je autoritativnost vládce odvozena pouze od jedné osoby, čímž by byly ohroženy záměry těch, kteří chtějí dosáhnout neomezené moci.⁹²

Lockovým spisem je dán jasný apel na rodiče, aby si uvědomili důležitost výchovy a přisuzovali ji náležitou míru vážnosti. Pouze uvědomělý rodič může svému dítěti poskytnout efektivní výchovu, ať už v podobě vlastního jednání nebo výběrem vhodného domácího učitele. „Dobrá výchova dětí je natolik povinností a zájmem rodičů a tolik na ní závisí blaho a zdar národa, že bych si přál, aby si ji každý vzal vážně k srdci.“⁹³ Podle Johna Locka by rodiče na svých dětech neměli v žádném případě šetřit a bát se obětovat peníze na jejich vzdělání.⁹⁴

Z dnešního hlediska je zajímavé pozorovat, že už tehdy si Locke uvědomoval, jak výrazně se výchova dětí podepíše na kvalitě jejich budoucího života a nabádal rodiče k tomu, aby poskytli svým potomkům vzdělání, jež bude podněcovat rozvoj dětského potenciálu. Investice, kterou vloží do svých dětí, se jim mnohonásobně vrátí v podobě schopného a ušlechtilého jedince. V otázce investice do vzdělání se Locke v podstatě shoduje s názory dnešní společnosti.

---

⁹¹ Tamtéž, s. 59.

⁹² Tamtéž, s. 60.

⁹³ LOCKE, John. *O výchově*. S úvodem Františka Singule. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 76.

⁹⁴ LOCKE, John. *O výchově*. S úvodem Františka Singule. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 131.

8.2.2 Rodičovská výchova

Rodiče by ke svým dětem měli už v jejich nejtěplejším věku zaujmout striktní postoj a nekompromisně vyžadovat kázeň. Poslušnost dětí má zabránit tomu, aby si osvojovaly špatné návyky, které se v dospělosti stávají těžko odstranitelným defektem. „Vždyť chyby ve výchově by se měly trpět méně než kdekoli jinde, protože později vedou k nenapravitelným zlým následkům provázejícím všechna období a situace života ...“⁹⁵

Locke těží z vlastní puritánské výchovy a navrhuje otcům, aby byli ke svým synům odmalička přísní a v žádném případě netolerovali neposlušnost nebo jakékoli projevy vzdoru. Postupně podle něj mají svou přísnost otupovat a snažit se s dětmi navázat důvěrný a přátelský vztah.

I přes veškerou přísnost a střídmost, kterou Locke ve výchově dětí prosazuje, považuje za nesmyslné, aby se dětem zakazovalo projevovat hravost. „Není chybou mít přání odpovídající věku, ale je chybou nepodřizovat je zásadám a omezení rozumu.“⁹⁶ Rodiče nesmí děti rozmazlovat, zároveň však mají být tolerantní vůči infantilním výkyvům a lehkovážnostem, které neodmyslitelně patří k dětskému věku.

8.3 Vliv protestantismu

Při výkladu Lockova konceptu výchovy je nutno vzít v potaz protestantské prostředí, ve kterém Locke vyrůstal pod přísným dohledem svého otce a jež mělo vliv na formování jeho vychovatelské teorie. Pro plné pochopení Lockových myšlenek je součástí této práce tudíž i stručný popis protestantských principů a jejich význam pro formování člověka.

Max Weber své práci *Protestantská etika a duch kapitalismu* poukazuje na souvislost mezi protestantismem a vznikem kapitalismu. Podle Webera kapitalismus musí na svých počátcích překonat starou formu přístupu k práci, kterou nazývá tradicionalismem.⁹⁷ Ten v lidech nevyvolává potřebnou pracovní produktivitu a ctižádost po penězích, ale uchovává je ve stavu spokojenosti.

---

⁹⁵ Tamtéž, s. 76.

⁹⁶ Tamtéž, s. 96.

⁹⁷ KELLER, Jan. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství (Slon), 2004, s. 254.

Významným aspektem protestantismu je učení o predestinaci. Jan Kalvín dodal protestantům Boha, který je nechával v nejistotě a osamělosti.⁹⁸ Učení o předurčenosti se výrazným způsobem zasloužilo na vytvoření protestantské etiky a jejich asketických hodnot. Protestanti jsou vlivem tohoto učení přesvědčeni o tom, že božská přízeň se dá měřit na základě úspěšnosti člověka v životě, a hlavní principy specifického protestantské etosu, kterými se stávají pracovitost a šetrnost s penězi, tak představují prostředky ke spáse.⁹⁹

Vlivem hodnot prosazovaných protestantskou etikou se mění celkový názor společnosti na bohatství jedince a hromadění majetku ztrácí negativní konotace, neboť je důkazem božské náklonnosti a plodem lidské práce a šetrivosti.¹⁰⁰ Jsou to právě tyto dopady na smýšlení společnosti, kterými se protestantismus zasloužil o vytvoření základů pro vznik kapitalismu.

Je zcela logické, že nároky, které sebou nese nově vytvořená společnost, si vyžadují také novou představu člověka, který je schopen v kapitalistickém prostředí přežít a zároveň naplňovat jeho záměr. Pro chod kapitalistické společnosti je zapotřebí jedinců, kteří jsou v první řadě pracovití, zodpovědní, samostatní a schopní. Výčet těchto charakteristik v podstatě definuje Lockova gentlemana.

Lockův pozitivní postoj k nově se utvářejícímu ekonomickému systému dokazuje tvrzení Karla Marxe, který se ve spise *Ke kritice politické ekonomie* vyjadřuje o Lockovi jako o představiteli kapitalismu, „který zastupoval novou buržoazii ve všech formách, průmyslníky proti dělníkům a chudině, velkoobchodníky proti staromódním lichvářům, finanční aristokracii proti státním dlužníkům a ve zvláštním spise dokonce dokazoval, že měšťácký rozum je totožný s normálním lidským rozumem.“¹⁰¹

8.4 Potlačování tužeb

Základem výchovy je naučit dítě odpírat si vlastní žádosti a trénovat ho tak v disciplíně a sebeovládání. Vzhledem k tomu, že podstatná část výchovy spočívá v naplnění právě tohoto vychovatelského cíle, dítě se už od nejtělejšího věku učí ovládat

---

⁹⁸ Tamtéž, s. 253.

⁹⁹ Tamtéž, s. 253.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 253.

¹⁰¹ MARX, Karl. *Ke kritice politické ekonomie*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1953, s. 57.

svá přání a náklonnosti. Má se za to, že dítě se odpíráním vlastních žádostí naučí kontrolovat vlastní zájmy a v dospělosti bude schopné potlačit své touhy před blahem veřejnosti.

8.5 Praktičnost

Locke nechce vychovat vzdělance, ale plnohodnotného člena společnosti. Výchova v jeho podání nespočívá v získání specializace ve všech vědních oborech a memorování dlouhých textů významných autorů, ale v první řadě má sloužit jako příprava do života. K tomuto účelu je také přizpůsoben obsah výchovy, který je ve své podstatě podřízen jednomu výraznému principu – praktičnosti.

Locke si nepřeje, aby se vychovatel zdržoval u jednotlivých oborů, poněvadž nepovažuje za rozumné, aby se dítě nutilo zatěžovat svůj rozum obsáhlým množstvím informací, když mu stejně tak dobře postačí všeobecný přehled.¹⁰² Čas, který by žák strávil osvojováním znalosti z někdy až příliš náročných vědních disciplín, tak může být využit na rozvoj vrozených dětských dispozic a na učení dítě způsobům, které ve svém budoucím životě skutečně využije. Z obecného hlediska Lockova výchova nemá naučit vědomostem, ale snaží se dítě navyknout námaze a vytrvalosti.¹⁰³

Spis *O výchově* místy nepůsobí jako popis vychovatelské teorie, ale spíše připomíná výčet vlastností a schopností, které mají být v dítěti výchovou vštěpovány a rozvíjeny. Jednou z významných povahových charakteristik, již má být dítě vybaveno před vstupem do života, je odvaha. „Člověk se bez potíží ovládá, neochvějně koná svou povinnost bez ohledu na jakékoli zlo, jež mu hrozí, nebo nebezpečí, jež se mu staví do cesty.“¹⁰⁴ Mezi další významné povahové vlastnosti, které mají dítěti umožnit vést kvalitní život, patří odpovědnost, spravedlivost a štědrost.

8.6 Potenciál dítěte

Dle mého mínění John Locke zastává velmi zdravý názor, když tvrdí, že rodiče a vychovatelé by měli ve výchově dítěte zohledňovat schopnosti, které jsou mu vrozené.¹⁰⁵

---

¹⁰² LOCKE, John. *O výchově*. S úvodem Františka Singule. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 138-139.

¹⁰³ Tamtéž, s. 139.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 155.

¹⁰⁵ LOCKE, John. *O výchově*. S úvodem Františka Singule. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 111-112.

Děti se rodí s vrozenými dispozicemi, o kterých lze říci, že je předurčují k vynikání v určité oblasti. Locke neléhá na rodiče a vychovatele a radí jim, aby k dítěti přistupovali psychologicky a povahu dětí podrobili důkladné analýze.¹⁰⁶ Studium a pozorování dětské osobnosti má pomoci nalézt dětský potenciál.

Předpokládám, že Locke při pozorování dětí spoléhá na přirozenou tendenci lidí věnovat se té činnosti, které je baví a zajímá. Pro rodiče je tudíž důležité detekovat ohnisko dětského zájmu, neboť právě v něm budou projevovat vrozené dispozice, a je tudíž považováno za indikátor potenciálu dítěte. Navíc je vysoce pravděpodobné, že pro dítě i učitele bude učení nejsnazší právě v té oblasti, do které dítě není nuceno, ale přirozeně k ní inklinuje.

Rozeznání a podporování vrozených dispozic je podstatné pro přirozenost člověka. Podle Locka je důležité, aby lidské jednání bylo spontánní a nenucené, protože právě za takových okolností můžeme tvrdit, že konání člověka je v souladu s jeho vnitřním smýšlením.¹⁰⁷ Jinými slovy se Locke pravděpodobně snaží naznačit, že přirozený a nenucený může být pouze takový člověk, který v životě dělá to, co ho naplňuje, a uplatňuje tak svůj potenciál. Locke se mimo jiné také domnívá, že lidé si v sobě podporou přirozenosti a rozvojem vrozených dispozic navozují určitou vyrovnanost, kterou ke své osobě přitahují pozornost okolí.¹⁰⁸

8.7 Domácí výchova

John Locke preferuje domácí výchovu před tradičním školským prostředím.¹⁰⁹ Konkurenční atmosféra školy sice v dětech probouzí průbojnost a vede je k pracovitosti, nicméně její pozitiva jsou převyšena nedostatky spočívající ve špatném vlivu spolužáků, od kterých se mladí gentlemani snadno naučí hrubosti a nevhodnému chování. Dalším zásadním argumentem proti výchově ve školách je vytíženost učitele. Kapacity tříd jsou příliš velké na to, aby byl učitel schopný rovnoměrně rozdělit svou pozornost mezi jednotlivé žáky a zohledňovat přitom rozdílné zvláštnosti v jejich charakterech. Školský učitel je navíc kvůli velkému počtu dětí odkázán na univerzální způsob výuky, kterým jsou učebnice.

---

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 111.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 112.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 112.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 11.

Domácí učitel Johna Locka má naproti tomu všechny podmínky pro to, aby svou výuku přizpůsobil individuálním potřebám svého svěřence. Rodiče si musí dát při výběru vychovatele obzvlášť záležet, neboť do života svého syna nepřivedou pouze učitele, který disponuje vzděláním a vědomostmi, nýbrž i mentora, jenž má gentlemana připravit na vstup do společnosti. Vychovatel musí umět správně analyzovat povahu dítěte a dbát na rozvoj jeho vrozených dispozic. Přestože je vztah mezi ním a žákem postaven na vzájemném respektu, od dítěte je vůči učiteli vyžadována absolutní poslušnost.

Zatímco je mladý gentleman v domácím prostředí uchovávan před nástrahami světa, úkolem vychovatele je poskytnout mu dostatečné množství informací o fungování společnosti na to, aby byl v dospělosti díky své výchově schopen odolávat vnějším tlakům a manipulacím a navazovat kontakty pouze s důvěryhodnými jedinci.

8.8 Výchovné metody

8.8.1 Vzbuzení zájmu

Pro úspěšnou výchovu je extrémně důležité, aby dítě nevnímalo předmět výchovy a učení jako povinnost, ale projevovalo o danou věc zájem. Ve své podstatě efektivita výchovy závisí na tom, do jaké míry se v dítěti podaří probudit zálibu v tom, co ho chceme naučit, neboť „kde není touha, nebude ani snaha.“¹¹⁰ Jestliže se tohoto cíle nepodaří dosáhnout a učení je dítětem vnímáno jako povinnost, ztrácí dítě automaticky zájem a namísto toho se mu učení zprotiví a přistupujeme k němu s nechutí. Což má velmi negativní dopad na úspěšnost učení a práce učitelů se vlivem nezájmu dítěte mnohonásobně ztěžuje.

Jak tedy z prvního odstavce vyplývá, podstatnou součástí výchovy je umět dítě správně motivovat. Přimět však dítě k tomu, aby se naučilo mít rádo něco, co mu předkládá učitel, není snadný úkol. Locke proto ve své vychovatelské teorii uvádí rady, jak toho dosáhnout. První zásadou, které by se měli učitelé držet, je dítě do ničeho nenutit.¹¹¹ V případě, že dítě o dané téma výuky neprojevuje zájem, je nejlepším řešením přesunout učení na dobu, kdy bude na osvojování látky patřičně naladěno. Jednou z vlastností dobrého učitele je umět rozpoznat náladu dítěte a vytipovat okamžik, kdy je dítě v takovém psychickém rozpoložení, kterého se dá při učení využít k podávání lepších výkonů. Jestliže

---

¹¹⁰ Tamtéž, s. 164.

¹¹¹ Tamtéž, s. 122-123.

se učitelé nechce s učením čekat na příhodný okamžik, může využít další možnosti, jak u dítěte navodit zájem, a sice zavést s dítětem hovor a sám se ho pokusit naladit prostřednictvím dialogu.¹¹²

John Locke si uvědomuje, jak důležitá je pro udržení zájmu rozmanitost, a proto navrhuje, aby se učení střídalo se hrou.¹¹³ Podle Locka se má učitel při výuce vyvarovat přednášení a raději vybízet žáka k diskuzi a podněcovat ho k vyjadřování vlastních názorů. Správná výuka nečiní z dítěte otroka výkladu, ale snaží se co nejvíce přimět k participaci. K dotazům svých žáků schopný učitel přistupuje s respektem a zvědavost dětí uspokojuje pravdivými odpověďmi. Dítě je tak už od malička pobízeno k aktivitě i v rámci rozumové výchovy a je vedeno k tomu, aby mělo vlastní názor.

8.8.2 Jít příkladem

Již jsem se zmiňovala o tom, že rodiče na výchově nesmí šetřit a měli by svým dětem poskytnout co nejlepší přípravu do života. I sebelepší snaha těch nejdražších učitelů však může být zmařena, představují-li rodiče pro své děti špatný vzor. Jestliže má z dítěte vyrůst ušlechtilý a schopný člověk, musí být obklopeno ušlechtilými a schopnými lidmi. Ze strany rodičů je navíc velmi pokrytecké, když dětem vytýkají například nedostatek ctnosti nebo odvahy, ačkoli oni sami nejsou ztělesněním těchto vlastností.

8.8.3 Tresty a odměny

John Locke se staví kriticky vůči užívání přísných kázeňských prostředků.¹¹⁴ Poslušnost je povinností každého dítěte, za žádných okolností jí však nesmí být dosahováno pomocí nepřiměřených trestů. Lepší variantou je nahradit tvrdé prostředky za racionální přístup k dítěti.¹¹⁵ Rodiče a učitelé by se při trestání neměli nechat unést emocemi a raději by měli dítěti způsobem odpovídajícím jeho věku rozumně vysvětlit chyby v jeho chování. K dítěti se má přistupovat s respektem a jednat s nimi jako s rozumnými bytostmi, čehož při výchově nemůžeme dosáhnout, jestliže dítě prostřednictvím trestů ponížujeme.

---

¹¹² Tamtéž, s. 123.

¹¹³ Tamtéž, s. 123.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 102.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 128.

Za zvlášť škodlivé pro výchovu považuje Locke fyzické tresty. Bití podle jeho názoru přináší víc škod než užitku a má pouze krátkodobé účinky.¹¹⁶ Užití fyzických trestů je zcela oprávněné pouze v situaci, kdy je dítě vzdorovité a tvrdohlavě si prosazuje vlastní názor proti vůli rodičů.¹¹⁷

Ve své výchově chce Locke nahradit pocit viny a slasti za čest a zahanbení, které mají na rozdíl od klasických odměn a trestů dlouhodobé účinky.¹¹⁸ Pochvala a kárání však mají být uplatňovány za specifických podmínek. Rodiče mají své děti chválit a dokazovat jim, že jsou na ně pyšné, před zraky ostatních. Na druhou stranu kárání je chápáno jako čistě soukromá záležitost a mělo by probíhat v ústraní, ne před veřejností.

---

¹¹⁶ Tamtéž, s. 103-108.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 123.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 106.

9 Mravní výchova

John Locke staví ušlechtilost člověka nad vzdělanost a mravní výchovu pokládá za nejdůležitější bod výchovy.¹¹⁹ „Věk nebo ctnost mohou dáti lidem oprávněnou přednost. Výtečné schopnosti a zásluha mohou vynésti jiné nad obvyklou úroveň.“¹²⁰ Ctnost je faktor určující míru respektu, který se člověku dostává.

Mravní výchova formuluje ctnost člověka na základě čtyř hlavních vlastností: ušlechtilosti, moudrosti, dobrých mravů a vzdělání.¹²¹ O ušlechtilosti, jež je kladena na první místo, Locke tvrdí: „Jako základ ušlechtilosti by měl být chlapci velmi záhy vštípen správný pojem Boha jako nezávislé vyšší bytosti, původce a stvořitele všech věcí, od něhož přijímáme všechno dobré, který nás miluje a vše nám poskytuje.“¹²²

Co se týče dobrých mravů, Locke k redukci špatného chování, za které považuje hloupou ostýchavost a nezdvořilost, doporučuje budování zdravého sebevědomí a vyvarování se tendence podceňovat ostatní.¹²³

---

¹¹⁹ Tamtéž, s. 178.

¹²⁰ LOCKE, John. *Druhé pojednání o vládě*. Praha: Svoboda, 1992, s. 164.

¹²¹ Tamtéž, s. 168.

¹²² Tamtéž, s. 168.

¹²³ Tamtéž, s. 171.

10 Rozumová výchova

Vzdělanost a učenost má z hlediska Lockových výchovatelských cílů nejmenší význam. V Lockově teorii je pozornost upřena především na utváření charakteru gentlemana a jeho mravní výchovu. Cílem vzdělávání je zprostředkovat všeobecný přehled. Projeví-li gentleman vážný zájem o určitý vědecký obor, může se v dospělosti kdykoli vrátit k jeho podrobnějšímu studiu. Dětská léta však nesmí být mrhána na učení něčeho, co by nemělo praktické využití. Dítě, jež je ustavičně vedeno k sebevzdělávání, je v dospělosti schopno navázat na to, čemu se v dětství nemohlo detailně věnovat.

V rámci vzdělávání je výrazná zejména Lockova kritika užívání gramatické metody při výuce cizích jazyků. Locke je přesvědčený, že nejefektivnější a nejpřirozenější způsob osvojování cizího jazyka spočívá v konverzaci a poslechu, nikoliv v memorování gramatických pravidel.¹²⁴ Gramatiku přenechává expertům, kteří se věnují studiu jazyků. Výsadní postavení v rámci jazyků zaujímá angličtina, která má být doplněna o francouzský jazyk a posléze latinu. Za bezvýznamnou je pro gentlemana považována řečtina. Gentleman má být postupně zasvěcen do zeměpisu, aritmetiky, geometrie, chronologie a historie, v rámci které se musí seznámit s právem a zákony státu.¹²⁵

Dalším aspektem výchovy, který Locke podrobuje kritice, je disputace, která podle něj neučí dítě hledat pravdu, ale zasvěcuje je do tajů uhýbavých a nerozhodných odpovědí.¹²⁶ Vedle toho si také nepřeje, aby byli mladí gentlemani zatěžováni estetickou výchovou. Předměty estetické výchovy nemají praktické využití a pojítkem k zahálčivému životnímu stylu.¹²⁷ Domnívám se, že Lockovo nepochopení významu estetické výchovy vyplývá z asketického puritánského učení, které neoceňuje krásu a radosti života.

Celkově vzato je vyučování v podání Locka uzpůsobeno potřebám dítěte a namísto strohého a přísného školského prostředí nabízí uvolněnou a přátelskou atmosféru, která má dítěti učení zpříjemnit a nevytvářet z něho traumatický zážitek. Nejefektivnější metodou výuky u malých dětí je škola hrou.

Zvláště pozitivním rysem Lockovy rozumové výchovy je respektování intelektuálních schopností dítěte, v důsledku čehož není dítě při výuce nikdy zbytečně zavaleno

---

¹²⁴ Tamtéž, s. 183.

¹²⁵ Tamtéž, s. 196-199.

¹²⁶ Tamtéž, s. 200.

¹²⁷ Tamtéž, s. 193-194.

přehnaným množstvím vědomostí. Základním pravidlem výuky je vyhýbat se abstraktním výkladům a odborné terminologii, které jsou pro děti zbytečně komplikované a matoucí, a snažit se je seznamovat s určitými věcmi a jevy skrze názornou výuku. V takovém případě jsou děti konkrétní věci přímo vystaveny a na základě vlastní zkušenosti si ji snáze osvojí. Při samotném poznávání je důležité začít s těmi nejjednoduššími jevy a postupně na ně nabalovat složitější.

11 Tělesná a pracovní výchova

John Locke nepodceňuje význam tělesné výchovy a přisuzuje ji důležité postavení v rámci své vychovatelské teorie. Ve spise *O výchově* uvádí: „A třebaže vnitřní stránka lidské bytosti je hlavní a naše péče by měla být zaměřena především na ni, přece nesmí být zanedbávána její tělesná schránka.“¹²⁸ Tělesná námaha a otužování jsou nesmírně důležité pro posilování ducha dítěte.

Na tělesnou výchovu lze navázat výchovou pracovní. Stejně jako se u dítěte doporučuje střídat učení se hrou, měl by se i gentleman naučit prokládat svou práci fyzickou aktivitou. Tělesnou činností se člověk odreaguje od intelektuální námahy a zároveň se udržuje v kondici.

Lockovi se určitě nedá opřít, že fyzická aktivita je zdraví prospěšná. Domnívám se však, že Locke toleruje hru u dětí a řemeslo u dospělého hlavně proto, aby je odradil od nečinnosti a lenosti.

---

¹²⁸ Tamtéž, s. 78.

12 Závěr

Koncept výchovy, který představuje John Locke ve svém stěžejním pedagogickém díle *O výchově*, je zaměřen na rozvoj potenciálu, zodpovědnosti a sebeřízení. Locke chce jako představitel novověké filosofie vychovat novověkého člověka, tzn. moderního člověka tehdejší doby.

Podle Locka se každý člověk rodí s potenciálem, který mu umožňuje řídit se rozumem a poskytuje mu schopnost poznání. Úkol maximalizace a naplnění tohoto potenciálu je vložena do rukou zprostředkovatelů výchovy – vychovatelům (učitelům) a rodičům. Pominuli-li osobní vlohy a individuální rozdíly, jejichž existenci připouští i Locke, osobně jsem se v jeho díle nesetkala s názorem, který by omezoval možnost stát se rozumným a prospěšným jedincem společnosti.

Důraz na přínos jednotlivce pro společnost je v Lockově učení o výchově evidentní. Domnívám se, že v ideálním případě by měla ve vztahu mezi občanem a společností existovat rovnováha – člověk zodpovědně plní funkci občana a aktivně se podílí na růstu společnosti, za což se mu z její strany dostává mimo jiné ochrany a podmínek pro rozvoj vlastního potenciálu. U Johna Locka je tato rovnováha narušena upřednostněním prosperity a blaha společnosti nad spokojeností a blahem jedince.

Souhlasím s názorem Johna Dunna, který ve svém díle *Locke* popisuje Lockova vládce (ruler) jako služebníka (servant).¹²⁹ Ačkoli se občané za účelem stability společnosti vzdávají některých svých práv a vkládají je do rukou panovníka, musí takto svěřené pravomoci sloužit ku prospěchu společnosti a nesmí být vládcem zneužity k prosazování absolutistické moci. Neplní-li panovník své povinnosti, mají občané právo nerespektovat jeho vůli. Z toho lze usuzovat, že je tak ve své podstatě prosperita společnosti, a tím i blaho jejích občanů, nadřazena individuálním cílům panovníka.

Navzdory tomu, co je napsáno v předchozím odstavci, je však zapotřebí zohlednit také fakt, že je John Locke propagátorem instrumentální výchovy.¹³⁰ „Výchovou a vzděláním se člověk vybavuje především pro praktický pozemský život. Cílem výchovy je udělat

---

¹²⁹ Oxfordský slovník uvádí více významů anglického slova *servant*. Do češtiny jej lze přeložit buď jako služebník, nebo státní úředník. V originálním díle Dunna *Locke* není zcela jasné, který ze dvou významů má autor na mysli. Pro účely své práce jsem se rozhodla použít první variantu překladu.

¹³⁰ PELCOVÁ, Naděžda. *Vzorce lidství: filosofie o člověku a výchově*. Praha: ISV nakladatelství, 2001. s. 56.

z člověka poslušného poddaného nebo dobrého občana, poctivého a podnikavého obchodníka, uhlazeného gentlemana, zbožného věřícího, odpovědného a spravedlivého rodiče, mravného člověka.¹³¹ Instrumentální výchova nahlíží na výchovu z praktického hlediska a primárně si klade za úkol vychovat jedince, kterého lze velmi zjednodušeně popsat jako někoho, kdo je schopný přežít a úspěšně fungovat ve společnosti.

Pro mě osobně je důkazem toho, že u Locka převažuje růst společnosti nad individuální spokojeností především to, že je u něj primárním cílem výchovy především rozvinutí schopnosti rozumného jednání, které ve svém důsledku dělá z člověka spořádaného občana schopného rozhodnout se ve prospěch společnosti. Což z mého pohledu také vysvětluje důraz na striktnost, potlačování tužeb (veškerý otužovací režim, který Locke uvádí v rámci tělesné výchovy, je přípravou na ovládání vášní, jež by znemožňovaly rozumný úsudek) a nutnost získat vnitřní sebekontrolu, jednu z vlastností velebenou i protestantismem.

Podoba rozumného, správného, jednání je pak do velké míry ovlivněna politickým a ekonomickým založením společnosti. Novověká filosofie sice zdůrazňuje individualitu, i tak lze ale na individuální prospěch nahlížet z hlediska prospěchu pro společnost.

V úvodu práce jsem jako důvod výběru tohoto tématu uváděla kombinaci Lockovy teorie a praktický přínos pro pedagogickou praxi. Přestože Locke napsal své dílo před více než třemi sty lety, nalézáme v něm názory, které jsou z mého pohledu stále aktuální.

Za pozitivní aspekty jeho výchovy považuju především samostatnost, zodpovědnost, respekt vůči vrozeným vlohám dítěte, snahu nezatěžovat dítě nesmyslným množstvím informací, výchovnou metodu „jít příkladem“ (zodpovědnost za výchovu je přenesena i na rodiče), rovné postavení obou rodičů, správnou motivaci dítěte a naplnění lidského potenciálu, ačkoli se tato možnost nevztahuje na všechny sociální skupiny. Celkově vzato je u Locka výrazným nedostatkem omezený přístup ke vzdělání – plnohodnotný osobní růst je vyhrazen pouze budoucím vládnoucím generacím.

John Locke klade na učitele vysoké nároky a příkládá mu podstatnou míru zodpovědnosti. Není to cílem této práce, ale bylo by zajímavé zjistit, jak moc si tuto zodpovědnost uvědomují dnešní absolventi pedagogických fakult.

---

¹³¹ Tamtéž.

13 Seznam použitých informačních zdrojů

- DUNN, John. *Locke*. Oxford: Oxford University Press, 1984. ISBN 0-19-287560-4.
- GRAY, John. *Liberalismus*. Praha: Občanský institut, 1999. ISBN 80-86228-01-0.
- JŮVA, Vladimír. *Stručné dějiny pedagogiky*. Brno: Paido, 1994. ISBN 80-85931-43-5.
- KÁDNER, Otakar. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Česká grafická Unie A. S., 1923.
- KASPER, Tomáš a Dana KASPEROVÁ. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2429-4.
- KELLER, Jan. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství (Slon), 2004. ISBN 80-86429-34-2.
- KOVÁŘ, Martin. *Stuartovská Anglie: stát a společnost v letech 1603-1689*. Praha: Libri, 2001. ISBN 80-7277-059-4.
- LOCKE, John. *Několik myšlenek o výchování: O studování*. S úvodem Otakara Kádnera. Praha: Dědictví Komenského, 1906.
- LOCKE, John. *O výchově*. S úvodem Františka Singule. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984.
- LOCKE, John. *Druhé pojednání o vládě*. Praha: Svoboda, 1992. ISBN 80-205-0222-X.
- LOCKE, John. *Dopis o toleranci*. Brno: Atlantis, 2000. ISBN 80-7108-202-3.
- LOCKE, John. *Esej o lidském chápání*. Praha: Oikoymenh, 2012. ISBN 978-80-7298-304-9.
- MARX, Karl. *Ke kritice politické ekonomie*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1953.
- MAUROIS, André. *Dějiny Anglie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995. ISBN 80-7106-084-4.
- PELCOVÁ, Naděžda. *Vzorce lidství: filosofie o člověku a výchově*. Praha: ISV nakladatelství, 2001. ISBN 80-85866-64-1.
- RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie II*. Praha: Votobia, 1999. ISBN 80-7220-064-X.
- RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie*. Praha: Oikoymenh, 2004. ISBN 80-7298-109-9.

SOBOTKA, Milan, Milan ZNOJ a Josef MOURAL. *Dějiny novověké filosofie od Descarta po Hegela*. Praha: Filozofický ústav AV ČR, 1993. ISBN 80-7007-030-7.

SOMR, Miroslav et al. *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.

ŠTVERÁK, Vladimír. *Dějiny pedagogiky I*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. ISBN 80-7066-351-0.

ŠTVERÁK, Vladimír. *Dějiny pedagogiky II*. Praha: Karolinum, 1991. ISBN 80-7066-467-3.

WEBER, Max. *Sociologie náboženství*. Praha: Vyšehrad, 1998. ISBN 80-7021-240-3.